

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

Ivan Padjen[♦]

MJERILA RAZLIKOVANJA SVEUČILIŠNIH I STRUČNIH STUDIJA[♦]

Ovo priopćenje nastoji upozoriti na sljedeća dva problema:

1. U Hrvatskoj su visoki stručni studiji ustrojavani izvan sveučilišta pa u njega uključivani (1920.-ih, 1970.-ih, 2000.-ih) i isključivani (1990.-ih) nepromišljeno i/ili bez dovoljno razloga.

2. U razvijenom svijetu ne razlikuju se samo stručni i sveučilišni, nego i profesionalni studiji te će takva razlika pojavljuje i u Hrvatskoj.

Priopćenje pretpostavlja tekst „Institucije i financije visokog obrazovanja i znanstvenih djelatnosti“ izložen na okruglom stolu istog naziva Hrvatske stručne skupine za bolonjski proces 10.12.2012. <595>

1. POLITIČKO I PRAVNO RAZLIKOVANJE STUDIJA U SVIJETU

1.1. Sveučilišne i stručne studije, a onda i sveučilišta i visoke stručne škole, moguće je idealtipski razlikovati na sljedeći način:^{*}

1.1.1. Ideal tip sveučilišta, koji je svediv na sintagmu «samoća i sloboda» uključuje da sveučilište, tj. sveučilišni studij, svoje studente uvodi u znanje radi znanja samog na načine na koje ga stječu znanstvenici. <595+620=1.215> Iako je sveučilišni studij nužno specijalistički, uključuje *studium generale*, tj. u početku filozofijsko a kasnije humanističko-filozofijsko i društvenoznanstveno poimanje jedinstva znanosti i jedinstva obrazovanja. Čisto se znanje stječe na način na koja ga stječu stvaraoči, tj. znanstvenim istraživanjem, koje se u humanističkim i društvenim znanostima – a čak dijelom u prirodnima - provodi prvenstveno u seminaru. Čak i predavanja imaju prvenstveno znanstvenu svrhu, tj. provjere nastavnikovih nalaza od strane kritičkog slušateljstva. S obzirom na to da je svrha sveučilišnog studija, baš kao i svrha znanstvenog istraživanja, samoizgradnja značaja (karaktera), sveučilišni student mora, poput znanstvenika koji mu je sveučilišni nastavnik, uživati najveću moguću slobodu u izboru i pohađanju nastave, koja je već sama po sebi osamljujuća.

[♦] redoviti profesor prava, znanstveni savjetnik politologije, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci; član Hrvatske stručne skupine za bolonjski proces.

[♦] prinos okruglom stolu “Socijalne dimenzije i binarni sustav” Hrvatske stručne skupine za bolonjski proces (Zagreb: Hotel “Dubrovnik, 12. studenog 2013.).

^{*} Tč. 1.1.1.-1.1.7.. preuzete su iz Ivan Padjen i Zoran Pokrovac, „Akademska prava između humboldtovskog sveučilišta i bolonjskog procesa“, uvodnik 12. Hrvatsko-njemačkog pravničkog simpozija (Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, travnja 2008.), objavljen u *Feral Tribune*.

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

1.1.2. Iz navedenoga slijedi da se **visoka stručna škola (*Fachhochschule*), tj. visoki stručni studij, idealtipski razlikuje od sveučilišta, tj. sveučilišnog studija**, po jednoj ili više od slijedećih značajki: **znanja se stječu radi njihove primjene**; <1.215+165=1.380> težište je nastave na primijenjenim znanjima, uz odgovarajuće za nemarivanje temeljnih; primijenjena se znanja stječu uvježbavanjem načina njihove primjene pa su stoga glavni oblici nastave vježbe; predavanja imaju prvenstveno didaktičku svrhu, tj. olakšavanja prenošenja znanja slušačima; student visokoga stručnog studija dužan je pribivati svim oblicima nastave i stalno se podvrgavati ispitima i provjerama svojih znanja i vještina tijekom nastave.

1.1.3. Znanstvenoistraživački instituti po djelatnosti su istovrsni sveučilištima, no uživaju još manju slobodu od visokih stručnih škola, počevši s tim da niti njihovi istraživači niti njihovi istraživači nemaju slobodu izbora tema i problema istraživanja, nego istražuju to što im odrede osnivači i podupiratelji.

1.1.4. Međutim, kvalifikacije koje se stječu na kraju visokoga stručnog i na kraju sveučilišnog studija mogu, iako ne moraju biti jednake

1.1.5. Sveučilišni nastavnik *mora* a ne samo treba biti znanstveni istraživač te *mora* a ne samo treba imati određene slobode i prava, i to zbog toga što ih sveučilišni nastavnik *ima* zahvaljujući svom položaju u istraživačkom seminaru, koji je, s jedne strane, ustanovljen temeljnim akademskim slobodama i pravima sudionika i, s druge, sam nosiv za ukupnu sveučilišnu nastavu a po tom i za znanost.

1.1.6. Obrazac seminarara je zajedničko tumačenje tekstova: svetih, pravnih, filozofijskih, umjetničkih, filologijskih, prirodnoznanstvenih, novinskih, itd. U seminaru se tumače ne samo tekstovi velikih autora nego i sudionika, tj. studenata i nastavnika. Možda najvažnije od svega, kritiziraju se i ocjenjuju nastavnikovi radovi u nastanku. Upravo po tome u seminaru su svi sudionici, tj. i nastavnici i studenti, u načelu slobodni i jednaki te podložni u krajnjopliniji prosudbi jedni drugih na temelju u seminaru izloženih i raspravljanih razloga, a ne na temelju nastavnikovoga golog autoriteta.

1.1.7. Seminar kao institucionalno metodičko ishodište humboltovskog sveučilišta ne može imati u eksperimentalnima prirodnim znanostima istu ulogu a, možda, niti funkcionalni ekvivalent. U tim disciplinama odnos nastavnika i studenta u laboratoriju možda je po naravi stvari odnos gospodara i sluga.¹ U mjeri u kojoj je ta ocjena točna, humboltovsko sveučilište kao ideal tip nije plodan a kao ideal nije provediv. U mjeri u kojoj je ta ocjena točna, suprotnost između dvije znanstvene prakse, seminarske i laboratorijske, od kojih svaka sebe razumije kao počelo sveučilišta, mora imati dalekosežne posljedice za razumijevanje i funkcioniranje akademskih prava.

1.2. Razlikovanje sveučilišta i visoke stručne škole u značajnoj je mjeri izvedeno iz Kantovog razlikovanja primjene i stvaranja, koje je imalo dalekosežne posljedice ne samo za pravno obrazovanje nego i za razumijevanje filozofije i politike. ♦

<1.380+420=1.800>

¹ Liebig 1830?

♦ Tč.1.2.1.-1.2.2. preuzete su iz I. Padjen, „Pravo na sjecištu politike, ekonomije i kulture (II): u modernom i u suvremenom ključu“, *Politička misao*, 48: 1 (2011), 7-38.

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

1.2.1. Po Kantu, supsumcija, tj. rasuđivanje, izlazak je iz pojma, koji je po njemu uvijek nešto univerzalno što služi kao pravilo, na potpuno drugu razinu, naime, na razinu zora (*Anschauung*), koji je uvijek nešto osjetilno. Podrobno:

Ako se razum uopće proglasi kao moć pravila, onda je rasudna snaga moć supsumiranja pod pravila, tj. razlikovanja stoji li što pod danim pravilom (casus datae legis) ili ne.. Opća logika ne sadrži nikakve propise za rasudnu snagu i ne može ih sadržavati...

Kad bi ona dakle htjela općenito pokazati, kako bi trebalo supsumirati pod ova pravila, tj. razlikovati, je li što podvrgnuto njima ili ne, onda ona to ne bi mogla drukčije nego opet samo pomoću nekog pravila... Ni jedno pravilo, koje bi mu se propisalo, nije u nedostatku takvoga prirodnog dara sigurno od zloupotrebe. Stoga liječnik, sudac ili državnik može imati u glavi mnogo lijepih patoloških, jurističkih ili političkih primjera [pravila² – op. I. P.], i to u takvome stupnju da bi sam u tome mogao postati temeljit učitelj, ali će, ali će ipak u njihovoj primjeni lako pogriješiti. (Kant, Kritika čistog uma, prev. V. D. Sonnenfeld, Zagreb: Matica Hrvatska, 1984, str. 85 [A 133, B 172])

Iz citiranog Kantova stajališta slijedi da pravna znanost može izučavati samo opća pravila, ali ne i njihovu primjenu, koja pretpostavlja talent te uvježbavanje na primjerima. Stoga je pravičnost (v. Aristotel, 1982, *Nikomahova etika*, prij. T. Ladan, Zagreb: Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, na str. 111 [1137a32-35]) za Kanta nijema boginja (Kant, 1977b, *Werke in zwoelf Baenden, Band 8*, Frankfurt a. M.: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,+Immanuel/Die+Metaphysik+der+Sitten> [MS 234]). U skladu s citiranim stajalištem, koje se nastavlja ocjenom da primjeri donekle štetno djeluju na razumsku spoznaju (Kant, 1984, *op. cit.*, na str. 85 [A 133, B 172]), iz njemačkoga sveučilišnog obrazovanja isključena je tzv. praktična jurisprudencija (Schroeder, Jan, 1979, *Wissenschaftstheorie und Lehre der "praktischen Jurisprudenz" auf deutschen Universitaeten and der Wende zum 19. Jahrhundert*, Klostermann, Frankfurt a. M., 1979), a matica

² *Regeln* (Kant, Immanuel, 1977a, *Werke in zwoelf Baenden, Band 3*, Frankfurt a. M.; <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,%20Immanuel/Kritik%20der%20reinen%20Vernunft>, na str. 185); *pravila* (Kant, 1970, *Kritika čistog uma*, prij. N. M. Popović, Beograd: Kultura, 150); *rules* (Kant, 1965: *Critique of Pure Reason*, tr. N. Kemp Smith, New York: St. Martin's Press, & Toronto: Macmillan, str. 178). Sonnenfeldova pogreška u prijevodu izraza *Regeln* izrazom *primjeri* (Kant, 1984, *op. cit.*, na str. 85) umjesto *pravila*, i Ladanova pogreška u prijevodu izraza *επιδικεια* izrazom *nepristranost* (Aristotel, 1982, *op. cit.*, na str. 111 [1137a32-34]; dio 3.1.) umjesto *pravičnost* (koji Ladan navodi tek kao peti od sedam sinonima *nepristranosti*), iako su vjerojatno slučajna koincidencija, mogle bi jednog dana historičarima hrvatske misli izgledati kao omaške hrvatskih prevodilaca obrazovanih u kantovskom naslijeđu koje su izazvane, s jedne strane, neugodom uslijed Kantove nemogućnosti da objasni odnos misli i svijeta, izraženu sudom da ne može postojati *pravilo* kako primijeniti pravilo (a koji Sonnenfeld prevodi kao da ne postoji *primjer* kako primijeniti pravilo) i, s druge, kantovskim čitanjem Aristotela, iako potonji pokazuje odnos misli i svijeta u praktičnom rasuđivanju, barem sa stajališta pravnik, uspješnije nego što to čini Kant (v. Padjen, 1996, „Fairness as an Essential Element of Law“, *Croatian Political Science Review*, 33:5, str. 111-115).

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

njemačke pravne znanosti, čiji je vrhunac slobodnopravni pokret (v. Pokrovac, Zoran, 1995, *Hermann U. Kantorowicz i slobodnopravni pokret*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu), razapeta je između uvjerenja da suci primjenjuju i uvjerenja da stvaraju pravo. Na tom tragu kasni Hans Kelsen drži ne samo to da je svaki čin primjene prava uvijek i čin njegova stvaranja nego i to da u međusobnome logičnom odnosu mogu biti samo opće pravne norme nejednakog opsega (ili, još uže, odnosi između opisa tih normi – Joergensen, S., 1937-1938, „Imperatives and Logic“, *Erkenntnis* 7, str. 288-296) – uslijed čega je ocjena ustavnosti ili zakonitosti propisa logička operacija; za razliku od toga, opća pravna norma, npr. ona zakonska, i pojedinačna pravna norma koja je stvorena na temelju opće, npr. ona sudska, nisu u logičnom odnosu – uslijed čega ocjena zakonitosti presude ili upravnog akta nije logička operacija (Kelsen, Hans, 1973, „Law and Logic“, in Id., *Essays in Legal and Moral Philosophy*, tr. Reidel, Dordrecht. Reidel, na str. 246-247; Weinberger, O., 1982, „Kelsens These ueber Unanwendbarkeit logischer Regeln auf Normen“, in *Die Reine Rechtslehre in wissenschaftlicher Diskussion*, Wien, Manz, na str. 109, 113, 121). Carl Schmitt, sa svojim tezama da je pravo odluka, a ne norma (Schmitt, Carl [Šmit, Karl], 2001, „Politička teologija“, u Id., *Norma i odluka*, prev. D. Basta, Beograd: Filip Višnjić, na str. 104-105) te da je suveren onaj tko odlučuje o izvanrednom stanju (*ibid.*: 91), koje suprotstavlja izravno učenjima mladog Kelsena o pravu kao normi i pravnoj naravi države, ne razlikuje se kakvoćom od teza kasnog Kelsena, a možda ni mladoga. Ma koja bila prevratnička nakana izvorno upisana ili naknadno učitana u jedanaestu tezu o Feuerbachu, "Filozofi su svijet samo različito *interpretirali*, radi se o tome da ga se izmijeni" (Marx, Karl/Engels, Friedrich, 1967: *Rani radovi*, Zagreb: Naprijed, na str. 339), mogao ju je napisati i sam Kant a da pritom ne poziva i ne predviđa nikakvu revoluciju – osim, dakako, one, po njemu neizbježne, koja nastaje svaki put kad sudac donosi presudu, a i kad bilo tko izgovara bilo koju rečenicu.

1.2.3. Ako je Kant doista držao da je moguće nešto toliko dobro znati da je to moguće podučavati, iako ne i primjenjivati, jer primjena zahtijeva nadarenost i vježbu, on je bio taj prvi postmodernist koji je proglasio „Those who can't teach“ (though not in so few words). <1.800+270=2.070>

1.3. U mjeri u kojoj moderno (humboltovsko) sveučilište proizlazi, kako to gornji reci pokazuju, iz razlikovanja teorijskog i praktičkog uma te rasudne snage, koje je (razlikovanje) vjerojatno samo po sebi teorijsko, to razlikovanje nije dovelo sveučilišne studije prirodnih znanosti do slobode koja je za sveučilište nosiva (jer spoznaja prirode u laboratoriju ne može biti slobodna). Možda je dovelo do slobodnih studija prava, medicine i drugih primijenjenih znanosti koje su uključene u sveučilište, no uz previsoku cijenu: znanstveni studij medicine odvojen od struke opasan je za ljude, takav studij prava opasan je za pravo, a time i za državu i društvo, takav studij ekonomije, u kojemu student nauči teoriju računovodstva i financija ali ne i kada i kako napisati računovodstveno koljenu opasan je za društvo, itd.

1.4. Moderno sveučilište proizlazi prvenstveno iz praktičke filozofije, i to one političke. Po njoj je država prostor slobode, za razliku od društva, tj. ekonomije, koji je prostor nužnosti da čovjek radom zadovolji svoje potrebe proizvodnjom materijalnih dobara. No, država nije tu zato da zadovolji nečiji proizvod, nego zato da omogući čovjeku da, upravo po tom što je u državi u zajednici s drugima, postigne antički ideal blaženstva, a to je djelovanje duše prema vrlinama, kako etičkima, među kojima je najviša i najsavršenija pravednost, tako i

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

dianoetičkih, među kojima je najviša umovanje. Svrha je sveučilišta da omogući svojemu pripadniku, kako nastavniku tako i studentu, da stjecanjem znanja radi znanja samog sazrije ne tako da postane slobodan građanin (jer to u modernoj državi već jest), a pogotovo ne tako da postane gospodarski samostalan (što ne može biti svrha sveučilišta), nego tako da razvijajući svoje umne sposobnosti stekne hrabrost da se oslobodi predrasuda i tako postane slobodan da djeluje ćudoredno iz čiste dužnosti. To može postići samo u slobodi za autonomiju koju država jamči sveučilištu i svakome njegovom pripadniku te, paradoksalno, ne u društvu s ostalim sveučilištarcima nego u samoći i otuđenosti od svakodnevnog života.

1.5.Moderno sveučilište vjerojatno je najvećoj mjeri ozbiljilo svoju ideju za najvećeg uspona moderne države, tj. one i intervencionističke, socijalne i korporativne, u kojoj je radnička klasa putem svojih sindikata i stranaka u suradnji s poslodavaca dogovarala svoje i ukupne uvjete društvenog razvoja. U posljednja je tri desetljeća, slabljenjem ili nestankom radničke klase, ekonomija je - točnije kapital - podvrgla sebi i državu i sveučilišta.

1.6.Nakon što su teorijski temelji za razlikovanje sveučilišnih i stručnih studija u velikoj mjeri prokazani ili nestali, u prvi su plan došla sekundarna mjerila, naočito sljedeća:

aa)Sveučilišni studiji omogućavaju u prvom redu daljnje studije, a tek u drugom zapošljavanje; obratno stručni studiji, <2.070 +260=2.330> bez obzira na to da li su prijediplomski, diplomski ili poslijediplomski specijalisti čki;

ab) Sveučilišno obrazovanje je nužno za prirodno sazrijevanje u uvjetima produžetka aktivnog života do, npr. 150. godine <2.330+125=2.455> kakvo predviđa Miroslav Radman, a pod njegovim utjecajem EU podupire i istraživanja starenja). Jer onaj koji će u 25 godini prekinuti školovanje da bi do svoje 45 odgojio djecu, ima izgleda da u 45 nastavi studije radi pravog uključivanja u rad samo ako je njegovo obrazovanje do 45 prvens tveno sveučilišno (ili ne?; da li je nakon 25 doista moguće stjecati nove vještine, npr. sviranje glasovira?).

ba)stručne studije upisuju maturanti srednjih stručnih škola, dočim sveučilišne studije upisuju maturanti gimnazija;

bb)stručne studije izvode nastavnici s VSS i stručnim iskustvom, dočim sveučilišne studije izvode doktori znanosti sa znanstvenim radovima;

ca)Nastavnici stručnih studija imaju oko dva puta veće nastavno opterećenje od nastavnika sveučilišnih studija, zbog toga što ne moraju biti znanstveni istraživači;

cb)Nastavnici stručnih studija mogu u mnogo većoj mjeri od nastavnika sveučilišnih studija biti nastavnici s dijelom radnog vremena, <2.455+550=3.005> zbog razloga bb (potreba da stalno stječu daljnja stručna iskustva), i ca (nema potrebe da sudjeluju u znanstvenim istraživanjima);

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

da)Uglavnom, ali ne isključivo zbog razloga pod b, **stručni studiji zanimljiviji su privatnim investitorima pa stoga mogu biti u znatno većoj mjeri od sveučilišnih privatno osnivani i privatno podupirani;**

db)Izvršni stručni studiji neizbježno su veoma skupi, <3.005+195=3.200> čak u odnosu na dobre sveučilišne studije (manji m dijelom zbog opreme, većim zbog cijene izvrsne stručne nastave, koju mogu izvoditi samo najbolji stručnjaci koje u nastavu često privlači još uvijek velik prestiž no na sudjelovanje u nastavi s većim dijelom radnog vremena dugoročno u pravilu ih privlači samo zarada usporediva sa zaradom u praksi – liječničkoj, odvjetničkoj, inženjerskoj, računovodstvenoj, prevodilačkoj i sl. ili, štoviše, upravljačkoj).

2. POLITIČKO I PRAVNO RAZLIKOVANJE STUDIJA U HRVATSKOJ

2.1.U Hrvatskoj su 1960.-ih i početkom 1970.-ih postojale tri vrste studija:

a)visoki u trajanju četiri do pet godina koje su izvodila sveučilišta a upisivalo ih je sve više studenata različitog imovnog stanja i obrazovne pozadine, među kojima mnoštvo stipendista.

b) visoki u trajanju tri godine koje su izvodile visoke škole (upravna, privredna, tehnička) a upisivali su ih rukovodioci koji su za vrijeme studija primali svoju plaću, sve s obrazloženjem da će kada završe studije biti manje otporni na zapošljavanje stručnjaka.

c) viši studiji u trajanju dvije godine koje su izvodile više škole (njih četrdesetak) a upisivale su ih osobe slabijeg obrazovanja i imanja.

2.2.Krajem 1960.. ih i 1970.-ih država je sve više škole osim jedne (one „Rade Končara“), zato da spriječi nisku razinu viših škola i studija uslijed njihove komercijalizacije, pretvorila u studije I. stupnja unutar sveučilišta, ne propisujući pritom da diplomati tih studija imaju pravo da bez ispunjavanja dodatnih studija upisati treću godinu studija II. stupnja.

2.3.Zakonom o visokim učilištima iz 1993., koji jedva da je imao obrazloženje, studiji I. stupnja izdvojeni su kao stručni studiji iz sveučilišta u visoke škole i veleučilišta. Koliko je moguće razabrati, svrha tog odvajanja stručnih i sveučilišnih studija bila je ta da se svi studiji osim nekoliko pravih znanstvenih pa prema tome i elitnih izluči iz sveučilišta. U istu svrhu pokušalo se velike javne znanstvene institute (prvenstveno IRB) pretvoriti u sveučilišne institute. U prvom koraku pokušalo se izlučiti tehničke fakultete iz Sveučilišta u Zagrebu u veleučilišta, u očekivanju da će, uspije li to, po automatizmu sva preostala sveučilišta biti pretvorena u veleučilišta. Kad to nije uspjelo, pokušalo se samo sveučilišta izvan Zagreba pretvoriti u veleučilišta. Kad ni to nije uspjelo, izdvojeni su studiji I. stupnja u visoke škole i veleučilišta, no ne omogućavajući osnivanje novih takvih visokih učilišta.

2.4.Deseci novih uglavnom privatnih visokih škola osnovano je početkom trećeg milenija, po mjerilima i postupcima udaljenima od javnosti.

2.5.Dočim su javne škole podupirane uglavnom iz javnih izvora a privatne iz privatnih (mahom školarina koje plaćaju sami studenti), nije isključeno da neke od privatnih škola, i to one koja među privatnim školama naplaćuju od svojih studenata najviše školarine, dobivaju značajnu financijsku potporu od države, koje druge škole iste vrste ne dobivaju, a da su i u tom slučaju mjerila i postupci udaljeni od javnosti.

2.6.Čitavo to vrijeme, od kad su razdržavljeni početkom 1960.-ih, nepomućeno su djelovali hrvatski javni znanstveni instituti sa zadaćama i učincima koji su se samo u jednom pogledu razlikovali od onih sveučilišta ili sveučilišnih fakulteta: upravo kao i sveučilišni nastavnici, institutski znanstvenici su birali teme na kojima će raditi i suradnike koji će ih obrađivati; bili su toliko znanstveno produktivni koliko i sveučilišni nastavnici; no

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

nisu izvodili nastavu za studente, osim kad su to sami izabrali i za to bili dodatno plaćeni. Kao što je to jezgrovito opisao nekadašnji ravnatelj jednoga od hrvatskih javnih znanstvenih i instituta, posao u takvom institutu najbliži je Marxovom komunizmu: stanje potpunog razotuđenja.

3.RASLOJAVANJE DRUŠTVA I STUDIJA U SVIJETU

3.1.Preptletenost socijalne dimenzije te razlikovanje stručnih i sveučilišnih te profesionalnih studija pokazuje već letimični pogled na visoko obrazovanje u najrazvijenijima zapadnim zemljama.

3.1.1.U pravilu najimućniji (među koje spadaju i djeca najviše obrazovanih koji nisu nužno najimućniji, ali jesu i među imućnijima) završavaju elitne profesionalne studije, koji su nerijetko izvođeni od institucija izvan sveučilišta te u pravilu završavaju elitnom profesionalnom diplomom i ne nastavljaju se znanstvenoistraživačkim studijem.

a)Uzorne su elitne visoke stručne, tj. profesionalne škole engleske škole za odvjetnike (*barristers*), <3.200+620=3.820> koji su se od srednjeg vijeka do kraja 19. stoljeća obrazovali (a i danas se neki odvjetnici tako obrazuju, no u pravilu nakon završetka nekoga sveučilišnog studija) dijelom vježbeništvom a dijelom u školama odvjetničkih komora (*inns of courts*) koje su izvansveučilišne, ali su u novije vrijeme prepoznate (zbog toga što su podučavale i nepravne discipline, od drame do plesa) kao treće najstarije englesko sveučilište, uz Oxford i Cambridge. Najutjecajnija britanska struka, a to su bankari, obrazovana je stoljećima isključivo vježbeništvom i radom u samim bankama.

b)Visoke profesionalne škole u SAD i Kanadi ustrojene su kao sveučilišne diplomske stručne škole (*major professional schools*), i to prvenstveno za medicinu, pravo, poslovno upravljanje i arhitekturu. <3.820+200=4.020>

- medicinu, u kojima studij završava stručnim stupnjem doktor medicine (M.D);

- pravo, u kojima studij u pravilu završava stručnim stupnjem doktor prava (J.D.), donedavno su samo stranici u njima studirali doktorat pravnih znanosti (S.J.D.), a za magisterij (LL.M.) studiraju samo domaći diplomati drugorazrednih pravnih škola, i to zato da bi stekli akademske kvalifikacije da budu nastavnici na takvim ili slabijim školama ili zato da bi stekli specijalistička stručna znanja (npr. iz poreskog prava);

-poslovno upravljanje, u kojima je desetljećima studij završavao magisterijem (M.B.A.), da bi kasnije bio dopunjen stručnim doktoratom (*professional doctorate*; D.B.A.), koji je posljednjih desetljeća postao teško razlučiv od doktorata znanosti (Ph.D.);

-arhitekturu (petogodišnji bakalaureat ili kraći bakalaureat i magisterij).

c)Usporedive s visokim profesionalnim školama u SAD i Kanadi u Francuskoj su velike škole (*grandes écoles*), <4.020+110=4.130> kao što su, naročito, *L'Ecole nationale d'administration*, koja je stručna i ne uključuje istraživačke studije (upisuju je uglavnom diplomati *l'Institut des études politiques de Paris*, također jedne od velikih škola, koja, poput

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

većine drugih današnjih velikih škola dodjeljuje i doktorate), *L'Ecole polytechnique*, *Hautes études commerciales* itd. Međutim, *grandes écoles* uključuju i pretežno akademske škole kao što su to *L'Ecole normale supérieure*, koja je profesionalna utoliko što je utemeljena sa svrhom da obrazuje nastavnike drugih elitnih škola, i *L'Ecole des hautes études en sciences sociales*, koja je osnovana iz akademskih pobuda (doduše, po nekima političkih – da omogući razvoj ne-marksističkog pristupa društvu). Ono što *grandes écoles* čini elitnima u prvom su redu činjenice da svaka od njih upisuje veoma malen broj studenata, da ih upisuje na temelju veoma zahtjevnih nacionalnih prijemnih ispita i da država podupire svaku od tih škola višestruko većim iznosima od iznosa kojima podupire njoj slična sveučilišta, tako da je i školovanje svakoga od studenata višestruko skuplje od školovanja studenata drugih visokih učilišta.

d) U Njemačkoj, za koju se drži da je stvorila uzorno moderno sveučilište (poznato kao Humboldtovsko), **pravnici se obrazuju beziznimno u sveučilištima. Međutim, većina ih da bi položili prvi državni ispit, koji je zamjena za tradicionalni veliki sveučilišni diplomski ispit, u kojemu kandidati trebaju rješavati praktične zadatke iz primjene prava** na tradicionalni školski način koji se u sveučilišnim studijima prava počeo prije četrdesetak godina (ponovno) podučavati (nakon dvostoljetne stanke), **pohađa privatne tečajeve, od kojih su neki postali uglednim privatnim školama.** <4.130+330=4.460> Te škole nisu usporedive s američkim *law schools* ili s francuskim *grandes écoles*, no njihovi studenti, barem po imovnoj snazi, vjerojatno jesu usporedivi s američkim i francuskim studentima elitnih visokih stručnih škola. U Njemačkoj se do sada nisu pojavile, ili se barem nisu pojavile u visokom broju, druge visoke profesionalne škole usporedive s onima u SAD ili Francuskoj.

3.1.2. Pripadnici srednje klase i do neke mjere pripadnici manje imućnih i manje obrazovanih klasa i slojeva pohađaju sveučilišne studije, koji nerijetko završavaju poslijediplomskim znanstvenoistraživačkim studijima.

<4.460+220=4.680>

a) Engleska je stoljećima imala samo nekoliko sveučilišta (Oxford, Cambridge, *Trinity College* Dublin, Durham) te su i danas ta i nekoliko novijih (*London University*, *London School of Economics*) prvorazredna sveučilišta, ne samo po ugledu nego i službenim procjenama i po državnim i privatnim potporama, a preostala je po tim istim mjerilima moguće razvrstati u nekoliko različitih razreda (*Russel Group* od 20 sveučilišta koja uključuju i većinu pobrojanih; *1994. Group* koja uključuje i dućih dvadesetak).

b) U SAD djeluje, po različitim procjenama, između 4.000 i 5.000 *colleges and universities*, među kojima je oko 150-200 onih istraživačkih (po istraživačima, sredstvima i rezultatima). Po svojem samorazumijevanju slijede kao uzor Humboldtovsko sveučilište. No već desetljećima mjerilo su izvrsnosti za sva svjetska sveučilišta, pa su stoga i sama po sebi (a pogotovo po svojim *major professional schools*) elitna sveučilišta. Velik broj američkih sveučilišnih studenata u prijediplomskim studijima stječe, u skladu s engleskom tradicijom i Humboldtovskim uzorom, veoma široku naobrazbu (samo *liberal arts* ili s manjim usmjerenjem kao *major & minor*) koja završava bakalaureatom s oznakom širokoga znanstvenog područja (B.A., tj. *Bachelor of Arts* ili B.Sc. tj. *Bachelor of Science*) zato da steknu bolji temelj i bolje izgleda da budu primljeni u neku od *major professional schools*.

c) U Francuskoj su elitna visoka učilišta u prvom redu *grandes écoles*.

d) Upravo zbog toga što su njemačka sveučilišta ustanovljena kao Humboldtovska, svako je o njih stotinjak po samorazumijevanju elitno ali i jednako s drugima. No, podjednako je svako po svojim prihodima a onda dijelom

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

i po znanstvenim rezultatima znatno zaostajalo za vodećima angloameričkima pa i za francuskim velikim školama. Da bi to zaostajanje nadoknadilo, Savezna Republika Njemačka je putem *Bundesministerium fuer Bildung und Forschung* i *Deutsche Forschungsgemeinschaft* u prvom desetljeću trećeg milenija procijenila znanstvene mogućnosti i domete svojih sveučilišta te na temelju tih procjena 2007. izabrala i stala dodatno podupirati (no iznosima koji su još uvijek samo djelić onih koja primaju vodeća sveučilišta u SAD) devet „izvrsnih sveučilišta“ (*Exzellenzuniversitaeten*) i nešto više „sklopova izvrsnosti“ (*Exzellenzclusters*) unutar pojedinih sveučilišta (npr. *Normative Ordnungen* u *Goethe Universitaet*).

3.1.3. Manje imućni ako uspiju upisati i završiti visoke studije studiraju često visoke stručne studije. <4.680+100=4.780>

a) Velika Britanija, koja je nakon II. svjetskog rata i mala samo desetak sveučilišta, stala je nadoknađivati taj manjak otvaranjem *colleges of advanced technology* i *polytechnical colleges* u kojima je studij trajao dvije ili tri godine te je završavao diplomama koje su pružale visoke izgleda za zaposlenje na radnim mjestima za koja su obrazovale.

ba) SAD su još krajem 19. stoljeća (Kanada nešto kasnije) svoja sveučilišta počela razvijati kao *multiuniversities*, tj. kao, doista, sveučilišta, koja uključuju ne samo istraživanje i podučavanje u *humanities* i *sciences* te profesionalne studije koji su i u europskoj tradiciji dio sveučilišta (pravo i medicina), nego također primijenjene znanosti i vještine, od *engineering* i *commerce* do *nursing* i *social work*, i, štoviše, umjetnosti (*drama*, *music*, *fine arts* itd.). Tako *minor university professional schools* (*school* ili *department of engineering*; *school of nursing* itd.) izvode takve studije kao kao *minor professional programs* u trajanju o tri do četiri godine prijediplomskih studija (*undegraduate programs*) koji završavaju bakalaureatima s oznakom znanstvenog polja (nar. B.Eng., tj. *Bachelor of Engineering*) ili umjetničkog polja (npr. B.Mus., tj. *Bachelor of Music*) ili oznakom struke (npr. B.Comm., tj. *Bachelor of Commerce*; B.N., tj. *Bachelor of Nursing*). *Minor professional schools* su postupno počele izvoditi prvo diplomske a potom i poslijediplomske studije, dodjeljujući na početku stručne doktorate, u pravilu priznajući stručno iskustvo kandidata kao jednakovno određenima obrazovnim uvjetima te stoga olakšavajući zahtjeve u pogledu razine doktorske disertacije (npr. D.Ed., tj. *Doctor of Education*; D.S.W., tj. *Doctor of Social Work*), koji su, međutim, postupno svojiim sadržajem postajali sve sličniji doktoratima znanosti (Ph.D.). S obzirom na to da su tehničke discipline u SAD rano postale znanostima, doktorat tehničkih znanosti dodjeljuje se samo kao doktorat znanosti (Ph.D.).

bb) Usporedo sa sveučilištima i mnoštvo sjevernoameričkih *colleges*, naročito tzv. *community colleges*, (koje osnivaju gradovi i druge jedinice mjesne samouprave) izvodi *minor professional programs* i to ne samo u trajanju tri ili četiri godine nego i u trajanju dvije godine, te na temelju njih dodjeljuje stupnjeve A.A., tj. *Associate of Arts*, i A.Sc. *Associate of Science*, nerijetko s bližom oznakom polja ili struke (npr. A.Com., tj. *Associate of Commerce*).

bc) Dijelom uslijed nedovoljnosti srednjih stručnih škola a dijelom radi novih mogućnosti i potreba, nastale su visoke tehničke škole koje osposobljavaju za spajanje manualnih i intelektualnih vještina potrebnih za rukovanje novim strojevima. Odlikuju ih modularni studiji (npr. student s relativno malom prednobrazobom u šest tjedana savlada Hidrauliku I, koja ga kvalificira za određene vrste zadataka i za upis u Hidrauliku II., no za upis u Hidrauliku III. treba prvo završiti Mehaniku I., a za upis u Hidrauliku IV. završiti Matematiku I.

ca) Iako se binarnost visokih studija povezuje s njemačkim naslijeđem, posebno s humboldtovskim sveučilištem, u Njemačkoj se posljednjih godina sveučilišta (*Universitaeten*) i visoke škole (*Hochschulen*) razlikuju prvenstveno po imenu i naslijeđu, još uvijek po težištu, no ne više i po sadržaju i načinu te trajanju studija. *Technische Hochschulen* su počele istraživati nedugo nakon ili čak usporedo sa sveučilišnim jedinicama prirodnih i medicinskih znanosti, njihovi temeljni studiji traju koliko i sveučilišni (4-6 godina) a prije stotinjak godina

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

počela su dodjeljivati doktorate znanosti pa su tako i po znanstvenoj i po na njoj utemeljenoj nastavi postala sveučilištima, da bi posljednjih desetljeća neka to postala i po nazivu (*Technische Universitaet*). Štoviše, neka su tehnička sveučilišta počela otvarati znanstvenonastavne jedinice i studije iz društvenih znanosti (npr. ekonomije, prava).

cb) Prije pedesetak godina u Njemačkoj je otvoreno više visokih stručnih studija u trajanju od dvije ili tri godine, nerijetko u posebnim visokim školama (nekada se nazivaju i *Fachhochschulen*).

3.2. Paradoksalno, protivno očekivanjima da je broj studenata i diplomata visokih stručnih studija višestruko veći od studenata i diplomata sveučilišnih situacija, u najrazvijenijim zapadnim zemljama upravo je obratno slučaj (štoviše, u Italiji donedavno uopće nije bilo visokih stručnih studija). Kao i svaki paradoks, i ovaj ima logično ali nečito rješenje. Paradoks je posljedica dva para suprotstavljenih društvenih kretanja:

aa) otpora društvenom raslojavanju, pogotovo pripadnika srednje klase čiji potomci nastoje zadržati klasni položaj obrazovanjem;

ab) egalitarizma u srednjeeuropskim zemljama, u kojima je kapital nedovoljno moćan i nedovoljno potican da osniva elitna visoka učilišta (kao u SAD) a država nedovoljno moćna i nametljiva da osniva i podupire nacionalna sveučilišta (kao što su Oxford, Cambridge, London i LSE u Engleskoj; kao što su Velike škole u Francuskoj);

ba) sve manje potrebe za bilo kojom radnom snagom, tj. stalno rastuće nezaposlenosti, koja omogućava poslodavcima da za plaću koju bi očekivao stručni bakalaureat zaposle sveučilišnog magistra;

bb) obezvređivanja visokog obrazovanja od birokracije EU (nar. zahtjevom da prolaznost bude 75%-90%) u funkciji onemogućavanja društvenog napredovanja obrazovanjem. <4.780+1.250=6.030>

1.3. Preptletenost socijalne dimenzije i binarnosti visokog obrazovanja pokazuje i letimični pogled na odnos visokog obrazovanja i znanosti u najrazvijenijima zapadnim zemljama.

a) U Velikoj Britaniji, i ako je u 18. i 19. stoljeću prednjačila u razvoju prirodnih i tehničkih znanosti, samo du prirodne njegovane u sveučilištima. Nakon II. svjetskog rata britanska su sveučilišta postala najvažnije britanske znanstvenoistraživačke organizacije.

b) Sveučilišta su u SAD su također nakon II. svjetskog rata postala najvažnije znanstvenoistraživačke organizacije.

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

c)U Francuskoj je neposredno prije II. svjetskog rata osnovan *Centre national de la recherche scientifique*, kao glavna nacionalna znanstvenoistraživačka organizacija. Posljednjih godina od istraživača CNRS očekuje se da budu i sveučilišni nastavnici ili da potpuno presele u sveučilišta.

d)Kad su njemačka sveučilišta krajem 19. stoljeća ostvarila von Humboldtov ideal, da budu znanstvenoistraživačke institucije u kojima studenti stječu znanja poput znanstvenika, tj. znanstvenim istraživanjem, utjecajni profesori su uvjerali carsku vladu da je pravo mjesto za istraživanja izvan sveučilišta, u znanstvenoistraživačkim institutima te je taj način odnosa sveučilišta i znanosti postao mjerodavni za većinu kontinentalnoevropskih zemalja (vidi gore Francusku, slično Italiji). Tako je carska vlada stvorila prethodnike današnjih Max Planck instituta. Osobitost je tih instituta da su, iako nisu obrazovne ustanove, ustanovili, u suradnji sa sveučilištima, posljediplomske doktorske škole koje su ravne najboljima američkima.

4. RASLOJAVANJE DRUŠTVA I STUDIJA U HRVATSKOJ

4. Sveučilišni i stručni studiji u Hrvatskoj su, slično oni ma u najrazvijenijim zemljama, istovremeno i posljedica i uvjet socijalnog raslojavanja, no međusobno se više razlikuju po osnivaču (sveučilišta su osnova na od države) i po podupiratelju (javna visoka učilišta podupirana su prvenstveno od države) a sadržajno više po tom što sveučilišni studiji nedovoljno osposobljavaju za struku nego po tom što uvode studente u znanstvena istraživanja te više po tom što su visoki stručni studiji na obrazovno nižoj razini od sveučilišnih nego po tom što osposobljavaju za struku. Taj je odnos dobrim dijelom posljedica lošeg pravnog temelja provedbe bolonjskog procesa u Hrvatskoj (produžavanje studija za prvu kvalifikaciju s četiri na pet godina, isključivo u interesu sveučilišta, umjesto za državanje četverogodišnjih osnovnih sveučilišnih studija, ili njihovog skraćivanja na tri godine). Podrobno, razlike su sljedeće:

4.1. Sveučilišni studiji su uz rijetke iznimke izvođeni od javnih sveučilišta uz pretežno javnu financijsku i drugu imovinsku (zgrade, oprema) potporu i relativno nisku školarinu (značajan dio studenata studira besplatno, niti oni koji plaćaju najvišu školarinu njom ne pokrivaju sve troškove studija, pogotovo ne troškove redovitih znanstvenih istraživanja, u kojima sveučilišni nastavnici djeluju ili barem treba da djeluju s oko 50% svog radnog vremena), a zbog uvjeta upisa u sveučilišne studije te troškova studentskog života dostupni su uglavnom maturantima gimnazija i drugih uglednijih srednjih škola a to su u prvom redu pripadnici srednje klase, kako po obrazovanju (djeca roditelja koji su sami stekli visoku ili višu ili barem potpunu srednju stručnu spremu)

4.2. Visoki stručni studiji koji su izvođeni od javnih visokih učilišta (sveučilišta, veleučilišta, visokih škola) imaju poput javnih sveučilišta pretežno javnu financijsku i drugu imovinsku potporu i relativno nisku školarinu, no u njima studiraju pretežno djeca manje imućnih i manje obrazovanih roditelja koja su sama završila slabije, u pravilu srednje stručne škole.

4.3. Visoki stručni studiji koji su izvođeni od privatnih visokih učilišta (uglavnom visokih škola) po naravi stvari su upisivani pretežno od studenata koji se nisu uspjeli upisati u sveučilišne studije, koji su ili besplatni ili mnogo jeftiniji od onih u visokim školama. Već zbog tog razloga privatna visoka učilišta u Hrvatskoj nemaju mnogo izgleda da postanu elitnima. No, stalno zaostajanje hrvatskih sveučilišta i za hrvatskima društvenim potrebama i za vodećima svjetskim sveučilištima moglo bi dovesti do toga da neka od njih postanu slabija od privatnih visokih učilišta.

5. ZAKLJUČAK

5. Tako gornja analiza omogućuje dva važna zaključka, koja bi, da su izvedena znanstvenom metodom, sadržavala i izvorne prinose znanosti. Moguće ih je sažeti u sljedećim postavkama: 6.090

Ilp soc & bin teze 4. nacrt 03.11.2013. (<-3. nacrt 01.11.2013 <-ilp soc&bin teze 1. nacrt 23.02.2012)

5.1. Po čemu se, osim klasno, razlikuju znanstveni i stručni studiji, <6.030+65=6.095>

odnosno sveučilišta i visoke stručne škole u razvijenima znanstvenim zemljama, koje su tu razliku uspostavile?

5.2. Po čemu se, osim klasno i po tom što istraživači javnih znanstvenih instituta podučavaju studente kad ushtjednu i za to su dodatno plaćeni, razlikuju znanstveni i stručni studiji, odnosno sveučilišta i visoke stručne škole u Hrvatskoj, koja tu razliku u posljednjih nekoliko desetljeća nije promislila?

5.3. Zaključna pitanja nisu kapciozna, u tom smislu da bi navodila na samooptužujuće pozitivne odgovore, nego po tom što pokušavaju uvući čitaoca u *samoću i slobodu* razmišljanja o njima. Da ne bi ostao sasvim osamljen u tom naporu, *post scriptum* pokazuje mogući pravac odgovora.

POST SCRIPTUM ♥

"Trebamo li još uvijek sveučilište?", pitao je još 1997, dakle prije početka Bolonjskog procesa, Dieter Simon, istaknuti pravnik i historičar, u to vrijeme predsjednik Berlinsko-bamberške (nekadašnje pruske) akademije znanosti, ranije direktor Max Planck instituta za europsku pravnu povijest i profesor Goetheova sveučilišta u Frankfurtu na Majni. Sam Simon odgovorio je: "Sveučilište nam je još potrebno kao ustanova visokog obrazovanja... Više ga ne trebamo kao *sveučilište*, jer su njegove naslijeđene *differentiae specificae* u odnosu na visoke stručne škole (politehnike) – 'jedinstvo istraživanja i podučavanja' ili 'znanost kao način života' – isparile" (Simon, 1997: 11; više Schelsky, 1963). Našao je tek jednu iznimku, a to su znanosti o čovjeku, koje se doista njeguju prvenstveno na sveučilištu, no istaknuvši odmah da ono nije napravilo napredak niti u premošćivanju jaza između znanosti o prirodi i znanosti o čovjeku niti u povezivanju razmravljenih humanističkih i društvenih znanosti, "gdje su disciplinarne granice uglavnom proizvod povijesne slučajnosti i kontingentnosti" (Simon, 1997, 12; više: Becker, 1974). Štoviše, ustvrdio je da nema izgleda da preustrojavanje potonjih pod nadimkom "kulturalna znanost" stvori novu paradigmu sposobnu da poveže filologijsko-historijske discipline, koje su u I. svjetskom ratu izgubile svoje prvenstvo među znanostima, i teorijske društvene znanosti, koje su uslijed propusta da predvide pad Berlinskog zida 1989-1990. kažnjene gubitkom statusa objašnjavajućih znanosti (Simon, 1997: 12).

♥ Preuzeto iz Padjen, „Pravo na sjecištu politike, ekonomije i kulture (I.): u klasičnom ključu“, *Politička misao*, 47:4 (2010), 108-134, na 108-109.